

HADİSLERDE YORUM FARKLILIĞI HACAMAT YAPAN VE YAPTIRANIN ORUCUNA DAİR HADİS ÖRNEĞİ

Difference in Interpretation of Hadiths: A Hadith Example Regarding
The Fast of Those Who Perform or Undergo Hijama

Taner KARASU

Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Diyarbakır/TÜRKİYE

tanerhoca@hotmail.com

ORCID No: 0000-0001-5972-1572

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.56671/hafizadergisi.1403825

Sayfa: 104-114

Makale Gönderim Tarihi

12/12/2023

Makale Kabul Tarihi

31/12/2023

Öz

Hız. Peygamber'e isnâd edilen bazı hadisler tevile mahal bırakmayacak türden olup sarihtir. Bu hadisler hakkında genel olarak İslam alimleri aynı mefhumu anlamış ve aynı sonuca varmıştır. Ancak bazı hadisler farklı saikler nedeniyle tevile açıktır. Bu kategoride yer alan rivayetleri bazı alimler zahir anlamına hamletmişken bazı alimler ise tevile açık olan yönünü dikkate alıp yorumlamıştır. Bu kısımda yer alan rivayetlerden biri de hacamat yapan ve yaptıran kişilerin orucunu konu edinen hadistir. Fıkıh ve Hadis alimlerinin yoğun mesai harcadığı rivâyetlerden biri olarak dikkat çeken bu hadisin anlamı hakkında alimler farklı kanaatler belirtmiştir. Araştırmamızda söz konusu hadisin bağlamını belirleyebilmek adına öncelikle söylenme zamanı, yeri ve muhatabı hakkındaki verilere kısaca değinilmiştir. Müteakiben tarihi süreçte alimlerin konuyla ilgili yorumları tespit edilip tenkidi yapılmıştır. Daha sonra rivayetin sıhhatine dair bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Yorum, Hacamat, Oruç, Sahih.

Abstract

Some hadiths attributed to the Prophet are of a kind that do not leave room for interpretation and are clear. Generally, Islamic scholars understood the same concept about these hadiths and came to the same conclusion. However, some hadiths are open to interpretation due to different motives. While some scholars have interpreted the narrations in this category to mean apparent, some scholars have taken into account the aspect that is open to interpretation and interpreted them. One of the narrations in this section is the hadith about the fasting of people who make cupping and have it done. Scholars have expressed different opinions about the meaning of this hadith, which draws attention as one of the narrations that Fiqh and Hadith scholars spend a lot of time on. In our research, in order to determine the context of the hadith in question, first of all, the data about the time, place and addressee of the hadith are briefly mentioned. Subsequently, in the historical process, the comments of the scholars on the subject were determined and criticized. Then, information about the authenticity of the narration is given.

Keywords: Hadith, Comment, Cupping, Fast, Sahih.

Giriş

Ashâb nesli, Hız. Peygamber ile aynı dili konuşmakta ve günlük hayatta bizâtihi onunla beraber yaşamaktaydılar. Bu husus onlara, Hız. Peygamber'i her açıdan tanıma ve anlama imkanını sunmuştur. Yaşadıkları dönemde ilmin, vahiy ve hadisle sınırlı olması da Hız. Peygamber'in söylediği sözün bağlamına vakıf olmalarını kolaylaştırmıştır. Bunun yansira buldukları yer ve çevre de hadislerin maksadını anlamalarına katkı sağlamıştır. Böylelikle ashâb bir hadisin hangi amaca (teşrî', ta'lîm, tavsiye v.b.) yönelik olduğunu idrak etmede mümtaz bir kuşak olarak tarihteki yerini almıştır. Ancak ashâbdan sonra hadislerin Hız. Peygamber'in muradına uygun olacak şekilde anlaşılmasını güçleştiren bazı nedenler ortaya çıkmıştır. Çünkü fetih hareketiyle İslam'a dahil olan millet sayısı her geçen gün çoğalmış ve bu milletler farklı dinlere, dillere, kültürlere ve düşüncelere sahipti. Bunun yanı sıra Hız. Osman'ın şehit edilmesiyle İslam toplumunda tefrika süreci baş göstermiş ve Sıffin savaşıyla (35/657) beraber İslam toplumu itikâdî açıdan mezhepleşme sürecine girmiştir. Bu durum bazı hiziplerin, hadisleri düşüncelerini destekleyecek şekilde yorumlamasını da beraberinde getirmiştir. Yine Bağdat gibi şehirlerin ilmin merkezi haline gelmesi ile sahîh olmasına rağmen zahiren çelişen sayısız rivayeti ortaya çıkarmıştır. Böylece iç ve dış faktörler şeklinde kategorize edilebilecek pek çok etken hadislerin maksada uygun anlaşılmasını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu duruma karşın İslam alimleri farklı çözümler geliştirmiştir. Kendisinden sonraki hadis yorumculuğunu mutlak bir şekilde etkileyen İmâm Şâfiî'nin ortaya koyduğu usûl hadis yorumculuğunda da bir tecditti. Fakat İslâm alimlerinin ilmi ve kültürel açıdan birbirinden

farklı oluşları hadis yorumlarını da etkilemiştir. Böylece bazı hadisler birbirinden farklı pek çok anlam ile yorumlanmıştır.

Hadis yorumculuğu, sahâbe dönemine kadar uzanan köklü geçmişe sahip olan bir ilimdir. Onlardan sonra tâbiîn nesli en önemli nesildir. Bu itibarla hadis şerh edebiyatı bir hadisin anlamını açıklarken bu iki kuşağın konuyla ilgili düşüncelerini özellikle belirtmektedir. Fakat tüm ilimlerde olduğu gibi hadislerin şerhi de süreç içerisinde zenginleşmiş ve ilk kuşakların değinmediği yorumlar ortaya çıkmıştır. Nitekim incelememize konu olan haber de bu türden bir hadistir. Hacamat konusunda modern dönemde hacamatın fıkhi ve tıbbî yönünü ele alan pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak araştırmamız hacamatın fıkhi veya tıbbi boyutuyla ilgili olmayıp “أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَخْجُومُ” hadisinin anlamı hakkındadır. Bu açıdan çalışmamızla doğrudan ilgili olan bir inceleme tespit etmediğimizi belirtmek isteriz.

Rivâyetin Söylenme Zamanı ve Yeri

Hadislerin anlaşılmasına doğrudan katkı sağlayan olgulardan biri sebab-i vürûddur. Çünkü sebab-i vürûd rivâyetin bağlamını belirten temel faktördür. Bunun yanı sıra İslam alimleri bir rivâyetin anlaşılması için zaman etkenini de dikkate almışlardır. Nitekim araştırma konumuz olan rivâyetin yorumunda da zaman etmenini dikkate alan şârihler mevcuttur. Bu rivâyetin tarihlendirmesi konusunda farklı nakiller bulunmaktadır. Bu nakillerden bazılarına göre Sahâbî Şeddâd b. Evs (ö.58/678) şöyle demiştir. “Ramazan’ın 18. gününde Hz. Peygamber (s.a.v.) elimi tutmuş Medine’nin Bakî’ mevkiinde yürüyorduk. O arada Hz. Peygamber hacamat yapanları gördü. Bunun üzerine “أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَخْجُومُ” dedi (Ebû Dâvud, 1993, c. 4, s. 48). Bu rivâyetin aynısı Sahâbî Sevbân’dan da (ö.54/574) rivâyet edilmiştir (İbn Huzeyme, bty, s.227). İbn Abbas’a (ö.67/687) isnâd edilen bir rivâyette ise olayın fetih yılında Mekke’de gerçekleştiği ifade edilmektedir (İbn Abdilberr, 2000, c.2, s.324). Muvatta şârihi Ebû Bekr İbn Arabî (ö.543/1148) bu rivâyetin sahâbî Cafer b. Ebî Tâlib’e (ö.8/629) hitaben söylendiğine dair bir rivâyet nakletmektedir (İbnü’l-Arabî,1992, s.506). Hadis literatüründe rivâyetin sahâbi rivâyetleri mezkûr isimlerle sınırlı değildir. Ancak bu hadisin irad olduğu mekân konusunda tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Mekke ve Medine’nin ismi geçmektedir. Bu rivâyetin zamanı ve mekânı konusunda farklı nakilleri bir arada verip muhakeme yapanlardan biri Dr. Muhammed İbrahim b. Serkend’dir (Serkend, 2010, c.3, s.220). O, nesh olgusunun fukahânın ihtilafına etkisini konu edindiği çalışmasında bu rivâyete müstakil bir başlık açmış ve rivâyetin söylendiği zaman ve yer konusunda detaylı bilgiler vermiştir (Serkend, 2010, s.392-422). Araştırmamız sonucunda bu hadisin Mekke veya Medine’de irad olduğu, zaman açısından ise fetih yılında söylendiği kanaati oluştuğunu ifade etmek isteriz.

Hadisin Vahiy Bağlamında Yorumlanması

Hz. Peygamber’in bilgi kaynaklarından birisi Kur’ân dışında aldığı vahiydir. İslam alimleri bu durumun varlığı konusunda ittifak etmiş ancak kapsamı konusunda ihtilaf etmiştir. Şu kadar var ki, çağdaş dönemde Hz. Peygamberin Kur’ân dışında vahiy almadığını öne sürenler bulunmaktadır (Keleş, 1999, s.151-189). Ancak bu düşüncüyü ümmetin kahir ekseriyetinin savunduğu düşünceye muhalif olması nedeniyle şazz olarak nitelemek mümkün görünmektedir. Hz. Peygamber’in Kur’ân dışında da vahiy alması bazı alimler tarafından hadis yorumunda kullanılmıştır. Örneğin inceleme konusu yaptığımız hadisin anlamı hakkında Müzenî (ö.264/868) “Hacamat yapan ve yaptırın münafiktır ve oruçlu değillerdir” yorumunu yapmaktadır (Müzenî,2019, s.347). Mamafih bu yorumun tenkid edileceği zahirdir. Çünkü rivâyette ilgili şahısların zahiren orucu bozan bir eylemde bulduklarını gösteren bir delil mevcut değildir. Yaptığı tafsilin zahirle çelişki arz ettiğinin

farkında olan Müzenî yorumunu şöyle temellendirmektedir: “*Hacamat yapan ve hacamat yaptıran münaḥik idi ve oruçlarını bozmuştu. Hz. Peygamber Yüce Allâh’ın kendisine verdiği bilgi ve vahiy ile bu durumu ashabına bildirdi*” (Müzenî, 2019, s.347). Buna göre Müzenî, mezkûr yorumunu Hz. Peygamber’in vahiy ile elde ettiği bir bilgiye dayandırmaktadır. Bu gerekçeden hareketle Hz. Peygamberin söz konusu kişilerin durumunu ashâbına bildirmesi, sahâbeyi onlara karşı uyarması şeklinde anlaşılabilir. Bu durumda Hz. Peygamber’in bu sözü tâlîm ve tavsiye niteliğinde olup hacamat yapanlar veya yaptıranlar ile ilgili değildir. Bilakis görünen iki kişiyi ortak eylemleri üzerinden muhataplara tanıtmaktan ibarettir. Ne var ki, Müzenî’nin yorumunu desteklemek amacıyla ortaya koyduğu gerekçe İsbatü’ş-şey-i binefsih (Bir şeyin kendisine delil olması) kabilindedir. Bu tür deliller ise sahih değildir. Dolayısıyla Müzenî’nin gerekçede belirttiği “Hz. Peygamber’in bu kişilerin durumu hakkında vahiy aldığı” iddiası ispata muhtaç olan bir argümandır. Bu sebepten ötürü öne sürülen delilin varlığı ispat edilmediği sürece Müzenî’nin yorumu da muallak kalmaya devam edecek ve söz konusu hadisi farklı yorumlayanlara karşı bir hüccet olmayacaktır. Kaynaklarda tespit ettiğimiz kadarıyla bu yorumu ilk yapan kişi Müzenî olmuştur. Fakat Müzenî bu yorumun sadece muhtemel manalardan biri olduğunu hadisin mutlak anlamı olmadığını da ifade etmektedir (Müzenî, 2019, s.347).

Hadisin Muhatabın Durumu Bağlamında Yorumlanması

Söz konusu rivâyetin muhatabının durumunu bildirmeye yönelik olduğunu söyleyen alimlerden biri Hanefi fakihî Cessâs’tır (ö.370/981). O bu hadisin anlamı hakkında şunları söylemektedir: “*Bu rivâyette hacamat yapanın ve olanın oruçlarının bozulduğuna herhangi bir delalet bulunmamaktadır. Çünkü Hz. Peygamber (bu sözüyle) şahsa işaret etmiştir. Şu hâlde hacamatın zikredilmesi şahsın durumunu bildirmeye yönelik olup herhangi bir hükmün beyanı için değildir*” (Cessâs, 2010, c.4, s.435). Bu yorumda Cessâs Hz. Peygamber’in fıkhi bir hüküm vazetme amacını gütmeye aksine hacamat yapan ve hacamat olan kişilerin durumunu günlük konuşma diliyle ifade ettiğini belirtmektedir (Cessâs, 2010, c.4, s.435). Ona göre bu hadis, günlük konuşma dilinde kullanılan أفطر القائم (ayakta duran kişi oruçlu değildir) ifadesiyle aynı maksada yöneliktir. Nitekim ayakta duran bir kişiye işaret edilip أفطر القائم, denilmesi ayakta duran kişinin orucunun bozulduğu anlamını taşımamaktadır. Aksine ayakta olan malum bir şahsın oruçlu olmadığı anlamına gelmektedir. Buna göre hadisin anlamı “Hacamat yapan ve hacamat yaptıran oruçlu değildir” şeklinde olmaktadır. Cessâs bu yorumunu anlaşıldığı kadarıyla “işaret” karinesiyle temellendirmektedir. Yani ona göre Hz. Peygamber esasen bu sözü söylerken söz konusu kişilere işaret ederek ifade etmiştir. İncelememiz esnasında Hz. Peygamber’in bu ifadeleri kullandığı sırada hacamat olan ve yapan kişilere işaret ettiğine dair herhangi bir bilgi ile karşılaşmadığımızı belirtmek isteriz. Ancak sahâbî râvilerin olayı anlattığı şekilden hareketle bir işaretin varlığından söz etmek mümkündür. Zira bu hadisin malum olan iki kişiye yönelik söylendiği hususunda tüm kaynaklar müttefiktir. Fakat bu işaretin tazammunî olması Cessâs’ın şerhini tartışmaya açmaktadır. Çünkü Cessâs’ın bu yorumuna göre hadisin mefhumu “İşte şu hacamat yapan ve olan iki kişi oruçlu değildir” şeklindedir. Ancak bu mefhumu mezkûr rivâyetin zahir metninden elde etmek güç görünmektedir.

Cessâs’ın söz konusu rivâyet hakkındaki şerhi mefhum bakımından Müzenî’nin yorumu ile aynıdır. Çünkü her iki şerhte de bu söz, hacamat yapan ve olan iki kişinin durumunu belirtmeye yöneliktir. Ancak Müzenî yorumunu vahye dayandırırken, Cessâs somut olan işâret karinesine dayandırmaktadır. Bu açıdan her iki alimin yorumları mefhum olarak aynı olsa da kullandıkları argümanlar açısından farklılık arz etmektedir.

Hadisin Fıkıh Bağlamında Yorumlanması

Ehl-i hadis ve fukahânın hadislere yaklaşımı genel olarak şer'î çerçevede olmuştur. Onların bu ilmi anlayışları fıkhi bir hüküm barındırma potansiyeline sahip olan rivayetleri şer'î minvalde değerlendirmelerine neden olmuştur. Bu hususun belirgin bir şekilde görüldüğü rivayetlerden biri de araştırmamıza konu olan hadistir. Örneğin İshâk b. Râhûye'nin (ö.238/853) bu rivâyet hakkında şöyle dediği aktarılmaktadır: *"Ramazan ayında kasten hacamat yapan ve yaptırmanın oruçları bozulur"* (Mervezî, 2010, 2002, c.3, s.269). Fakih ve muhaddis kimliğiyle ön plana çıkan İbn Huzeyme de (ö.311/924) rivâyeti şer'î bir hüküm olarak görmüş ve *"hacamat yapan ve yaptırmanın oruçları bozulur"* şeklinde yorumlamıştır (İbn Huzeyme, bty, c.3, s.227). Ayrıca Atâ b. Ebî Rabâh (ö.114/732) Evzâ'î (ö.157/774) ve Abdurrahman b. Mehdî'nin (ö.198/813) de rivâyeti bu şekilde yorumladıklarını belirtmektedir (İbn Huzeyme, bty, c.3, s.227). Bunlara ilaveten Ahmed b. Hanbel'in de (ö.241/ 855) de söz konusu rivâyeti onlara paralel yorumladığı aktarılmaktadır (Hattâbî, 1932, c.2, s.210). Rivâyeti fıkhi bir hüküm olarak yorumlayanlardan biri de İbn Teymiyye'dir (ö.728/1328). Fakat o bu rivâyet özelinde zahire olan bağılılığını biraz daha ileri götürmüş ve hacamat yapan ile yaptırın kişilerin oruçlu olduklarına itikâd etmelerini dahi caiz görmemiştir (İbn Teymiyye, 1996, c.1, s.436). Ancak bizatihi mezkûr rivâyetin kendisinden hareketle ameli bir hüküm istinbat edecek şekilde yorumlamak tartışmaya açık görünmektedir. Zirâ rivâyetin lafızları sarihtir. Ve hadis metnindeki lafızlar *"Hacamat yapan ve yaptırmanın orucu bozulur"* şeklinde bir yoruma tekabül etmemektedir. Çünkü أَفْطَرَ kipi mazidir. Geçmiş zamanda gerçekleşen bir şeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Halbuki bu yorumda bu lafız gelecekte olması muhtemel olan durumları kapsayacak bir vecihle açıklanmıştır. Daha açık ifadeyle mazi olan bir fiile muzâri anlamı yüklenmiştir. Arap dilinde mazinin muzari yerine veya tam tersi kullanımlar mevcuttur. Ancak bu durumda karinenin olması gereklidir. Halbuki rivâyetin kendisinde böyle bir karine mevcut değildir. Dolayısıyla dış faktörlerden bağımsız düşünüldüğünde bu yorumun Arap dili kaidelerine muhalefet ettiği görülmektedir. Bu nedene istinaden, mezkûr yorumun isabetli oluşu içtihadî bir hüviyete bürünmektedir. Bir bilginin içtihadî olması ise onun kat'î hüccet olma vasfını ortadan kaldırmaktadır.

Hadisin İşlenen Fiil Bağlamında Yorumlanması

Hadis ilimlerinde mütehasıs olan İbn Hibbân (ö.354/965), söz konusu rivâyeti hacamat eylemini merkeze almak suretiyle yorumlamaktadır. Onun bu rivâyet hakkında yaptığı açıklamalardan sonuç itibarıyla *"Hacamat kötü bir şeydir"* anlamı çıkmaktadır. Kendi ifadesi ise şöyledir:

"قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَفْطَرَ الْحَاجِمِ وَالْمَحْجُومِ لَفْظُهُ إِخْبَارٌ عَنْ فِعْلِ مَرَادُهَا الرَّجُزُ عَنْ اسْتِعْمَالِ ذَلِكَ الْفِعْلِ نَفْسَهُ " *"Hacamat yapan ile hacamat olan oruçlu değildir ifadesi, bir eylem hakkında bilgi vermeye yöneliktir. Ancak bu ifadedeki eylemin kendisinin engellenmesi maksattır"* (İbn Hibbân, 2012, c.7, s.518). İbn Hibbân'ın mezkûr ibaresinde hacamâtın kötü bir fiil olması herhangi bir şey ile kayıtlandırılmamıştır. Fakat onun bu ibareden maksadının oruç ile mukayyet olması da güçlü bir ihtimaldir. Bu durumda hadisin anlamı *"Oruçlu kişinin hacamat yapması veya yaptırması kötü bir eylemdir"* şeklinde olacaktır. Bu kaydın varlığının muhtemel olmasına sevk eden husus ise ibarenin kendisi olmayıp karinelere. Bu karinelerin en başında ise rivâyetin *"Kitâbu's-siyâm"* da zikredilmesi ve mezkûr ibarenin oruçlu kimsenin hacamat yapması ile ilişki olmasıdır. Ancak her iki anlamda da rivâyet mühtelifü'l-hadis kapsamına girmektedir. Zira sahih rivâyetlerde Hz. Peygamber'in oruçlu iken hacamat yaptırdığına dair bilgiler bulunmaktadır (Buhârî, 1993, c.2, s.585). Bu yorumu mühtelifü'l-hadis kapsamından çıkarılmasına yönelik İbn Hibbân şu açıklamayı yapmaktadır. *"Pek çok insan bu iki haberin (1.Hacamat*

yapan ve hacamat olanın orucu bozulmuştur, 2.Hz, Peygamber oruçlu iken hacamat oldu) birbirleriyle çelişkili olduklarını vehmetmiştir. Ancak durum böyle değildir. Çünkü Hz. Peygamber oruçlu ve ihramlı iken hacamât yapmıştır. Hz. Peygamber'in ihramsız ve oruçlu iken hacamât yaptığına dair sahih bir rivayet bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in ihramlı olması ise ancak seferi iken gerçekleşmiştir. Seferde olan kişi isterse hacamât yaparak isterse de su ve süt içerek veyahut dilediği şey ile orucunu bozabilir" (İbn Hibbân, c.7, s.518). İbn Hibbân bu yorumla Hz. Peygamber'in seferde iken hacamât yaparak orucunu bozduğunu söylemektedir. Böylece her iki hadis arasındaki çelişkiyi gidermektedir. Ancak İbn Hibban'ın her iki hadis arasındaki ihtilafı gidermek için ortaya koyduğu yorumun yeterliliği iki sebepten ötürü tartışmaya açık görünmektedir. Birincisi Buhârî'nin İbn Abbâs'tan naklettiği bir rivayetteki metin şöyledir: "Hz. Peygamber oruçlu iken hacamat yaptı" (Buhârî, 1993, c.2, s.585). Bu metinde ise görüldüğü üzere ihram kaydı bulunmamaktadır. İkincisi Hz. Peygamber'in orucunu bizatihi hacamat ile bozduğu iddiası bir delile ihtiyaç duymaktadır.

Hadisin İnsanın Fiziksel Özellikleri Bağlamında Yorumlanması

Yüce Allah insanı, dini, konumu, karakteri ve bedensel gücünün seviyesine bakılmaksızın gıdaya muhtaç olarak yaratmıştır. İnsan hayatı için zorunlu olan gıda bazı durumlarda daha da önemli bir hal almaktadır. Bazı alimler söz konusu hadisin insanın bu fiziksel durumuna yönelik söylendiğini ifade etmiş ve ilgili rivayeti bu bağlamda şerh etmiştir. Örneğin Hattâbî hadisi "Hacamat yapan ile yaptıran iftara maruz kalırlar" şeklinde yorumlamaktadır (Hattâbî, c.2, s.210). Bazı kaynaklarda bu yorumun kökeni Sahâbî Ebû Said el-Hudrî'ye kadar götürülmektedir. Buna göre Ebû Said el-Hudrî "Oruçlu kimse için hacamatı mekruh görmemin nedeni zayıflıktır" demiştir (İbn Battâl,2003, c.4, s.82). Hattâbî bu yorumu şöyle detaylandırmaktadır. "Hacamat yaptıran kişi vücudundan çıkan kan nedeniyle bitap düşecektir. Bu durum gıda takviyesi almasını gerektirecektir. Hacamat yapan ise ameliyesinden dolayı her an kan damlasının ağzından içeri girmesi ile karşı karşıya kalacaktır" (Hattâbî, c.2, s.210). İbnü'l-Esîr de (ö.630/1233) hadisi insanın fiziksel özelliklerini dikkate alan yorum hakkında şunları söylemektedir: "Hacamat, yaptıran kişiyi zayıf düşürdüğünden onu yeme ve içmeye sevk etmektedir" (İbnü'l-Esîr, 2005, c.3, s.190). Yine rivâyetin bu anlamına değinenlerden biri de Azîmâbâdî'dir (1329/1911) (Azîmâbâdî, c.6, s.359). Tahâvî'nin Şerhu meâni'l-âsâr adlı eserinde verdiği bilgilere göre bu yorumun kaynağı İbn Abbâs, İbrahim Nehâî ve Salim b. Abdillâh başta olmak üzere sahâbe ve tâbiîn neslidir (Tâhâvî, 1994, c.2, s.100).

Mevzu bahis hadisin şerhinde insanın fiziksel özelliklerini merkeze alan bu yoruma göre hacamat olan kişi kan kaybından zayıf düşüp su ve gıdaya ihtiyaç duyacaktır. Bu delil insanın bedensel özellikleri dikkate alındığında müsellemler olan bir hüccettir. Fakat hacamat yapan kişi için bu gerekçe isabetli görünmemektedir. Nitekim Tahâvî rivâyetin bu şekilde yorumlanmasını tenkit etmektedir (Tâhâvî, 1994, c.2, s.101). Yine bu gerekçenin tek başına yeterli olamayacağına değinen İbn Kudâme el-Makdisî (ö.620/1223) şunları söylemektedir: "Hadise hacamat yapan ve yaptıranın iftara maruz kalacağı şeklinde verilen anlam delile ihtiyacı olan bir yorumdur. Zira bu yorum hacamat yapan için geçerli olamaz. Çünkü hacamat yapan kişi ameliyesinden ötürü zayıf düşmemektedir" (İbn Kudâme, 1997, c.4, s.352). İbn Kudâme'nin bu tenkidi sadece hacamat yapan kişi ile sınırlı olup kanaatimizce de isabetlidir. Bu yorumu dikkate değer kılan husus ise önceki yorumlardan farklı olarak hadisin bir bakıma tavsiye niteliğinde görülmesidir. Bu tavsiyenin meâli ise mümin kişinin bir eylemde bulunacağı zaman fiziksel durumunu göz önünde bulundurması şeklinde anlaşılabilir.

ve mimiklerini bilmekle mümkün olabileceğini ifade etmekte yarar vardır. Zira hadiste yer alan "أفطرا" fiilinden tek başına kınama anlamına ulaşmak güç olsa gerektir. Bunun yanı sıra incelememiz esnasında Hz. Peygamber'in hadisi buyurduğu anda jest ve mimiklerini tasvir eden herhangi bir veri ile karşılaşmadığımızı beyan etmekte yarar görmekteyiz.

Hadisin Arka Plan Bağlamında Yorumlanması

Bazı alimler bu hadisi, arka planını dikkate almak suretiyle yorumlamıştır. Rivâyeti bu şekilde yorumlayanlardan biri Hanefi fakihî Cessâs'tır. O rivâyetin anlamı hakkında şunları söylemektedir: *"Hacamat yapan ile yaptırmanın orucu bozulur, hadisinden maksat orucun sevabının iptal olması olabilir. Çünkü bazı haberlerde nakledildiği üzere o iki kişi gıybet ediyorlardı (Cessâs, 2010, c.2, s.436). Bu açıklamaya göre hadisin anlamı şöyle olmaktadır. "Hacamat yapan ile yaptırmanın tuttukları orucun sevabı gıybet etmeleri nedeniyle gitmiştir." Cassâs'ın muhtemel bir anlam olarak ifade ettiği bu yorumun ondan önce başka alimler tarafından da benimsendiğini gösteren veriler bulunmaktadır. Örneğin Muvatta şârihi Kanâzî'î, münderis olan mezheplerden Sevriyye'nin kurucusu olan Süfyân Sevrî'nin gıybetin orucu bozduğuna hükmetmesinin temel argümanının bu anlam olduğunu söylemektedir. (Kanâzî'î, c.1, s.292) Yine tâbiîn neslinden olan İbrahim Nehaî'nin rivâyeti bu anlamda yorumladığını gösteren bazı nakiller bulunmaktadır. Örneğin Buhârî Şarihi İbn Battâl (ö. 449/1057), İbrahim Nehaî'nin "Ramazan ayında gıybet ile soğuk su içme arasına bir fark koymam (ikisi de orucu bozar)" dediğini aktarmaktadır (İbn Battâl, 2003, c.9, s.245). Yine tâbiîn neslinden olan Ebu'l-Eş'as es-Sanânî'den de bu yorum nakledilmektedir (Tahâvî, c.2, s.99). Ayrıca İbâdîlerinde gıybet ve orucun bozulması arasında bir bağ kurdukları belirtilmektedir (Bkz. Özdemir, 2021, s. 181-182).*

Bu yorumda orucun bozulmasının nedeni hacamatın kendisi olmayıp gıybetir. Zerkeşî (ö. 794/1392), Şâfi'î âlim Râfi'î'nin (ö. 623/1226) bu arka plana değindikten sonra bazı kaynaklarda rivayeti gıybet ile ilişkilendiren ilk kesimin haccâmlar olduğunu naklettiğini belirtmektedir (Zerkeşî, 1998. c.1, s.292). Buna göre haccâmlar bu rivayetten kaynaklı maddi zararı minimize etmek için gıybet argümanını uydurmuşlardır.

Tahâvî mezkûr yorumun isabetli olduğunu belirttikten sonra kendisinin de bu yorumu benimsediğini söylemektedir (Tahâvî, c.2, s.99). Ancak hadisin bu anlamda şerh edilmesi iki hususun ispat edilmesini zorunlu kılmaktadır. Birincisi hacamat yapan ve olan kişilerin gıybet ettikleri. İkincisi ise Hz. Peygamber'in bu sözü gıybeteye yönelik söylediği. Her iki hususla ilgili de mevcut veriler içinde sahih bir veri ile karşılaşmadığımızı belirtmek isteriz. Bu duruma istinaden bu anlamın doğruluğunun içtihadî olmaktan öteye geçmediği kanısını taşıdığımızı ifade etmek isteriz.

Hadisin Sıhhatine Dair

Bu çalışmada bir hadis metni hakkında yapılan farklı yorumlar ele alınmıştır. Bu açıdan çalışmanın konusu mevzubahis rivayetin şerhlerinin tespit ve tenkid edilmesidir. Bununla beraber ilgili rivayetin sıhhati konusunda özet bir bilgi vermenin isabetli olacağı kanısını taşımaktayız.

Çalışmamıza konu olan hadisin sened bakımından pek çok tariki bulunmaktadır. İbnü'l-Cevzî *el-Ehâdisü'l-hilâf* adlı eserinde bu hadisin ondan fazla sahâbiden nakledildiğini söylemektedir. (İbnü'l-Cevzî, 1994, c.2, s.93). Hadis usulüne göre sadece sahâbî ravisinin değişimi nedeniyle bir hadis olarak algılanan bu metin ondan fazla hadis olmaktadır. Bu sebeple çalışma konumuzun bütünlüğüne halel gelmemesi için bu rivayetin senedini tahlil etmek yerine ulemanın bu hadisin sıhhati hakkındaki görüşlerine yer vermekle yetindiğimizi belirtmek isteriz.

İmam Buhârî'ye göre sahâbi râvîsi Şeddâd b. Evs ve Sevbân olan her iki rivâyet sahihtir (İbnü'l-Cevzî, 1994, c.2, s.93). Ali b. Medînî'nin de Buhârî ile aynı kanaate sahip olduğu pek çok kaynakta yer almaktadır (Begâvî, 1983, c.6, s.304). İbn Abdilber bu iki rivâyete sahâbî râvîsi Rafî b. Hadîc olan rivâyeti de eklemektedir (İbn Abdilberr, 2000, c.3, s.323). Ahmed b Hanbel, İshak b. Râhûye ve İbn Huzeyme'nin bu metni sahih olarak değerlendirdikleri nakledilmektedir (Herevî, 2002, c.3, s.20). Bu alimlerden her biri cerh ve ta'dilde imam mertebesine ulaşmış kimselerdir. Ancak İmam Şâfiî'nin sübutu konusunda rivâyete yönelik farklı bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. O bu rivâyete hakkında şunları söylemektedir: *"Karşılaştığım fakihlerin pek çoğunun fetvası hacamatın orucu bozduğu şeklindeydi. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) hacamat yapan ve yaptırmanın orucu bozulur ve Hz. Peygamber oruçlu iken hacamat oldu şeklinde (iki haber) rivayet edilmiştir. Ancak bilgime göre her iki rivayette sabit (sahih) değildir. Bunlardan birisi Hz. Peygamber'den sabit olsaydı söylerdim..."* (Şâfiî, 1983, c.2 s.106). İmam Şâfiî'nin bu yapısal tenkidi *el-Umm* adlı eserinde yer almaktadır. Ancak maksadının ilgili metnin bazı senetleri mi yoksa doğrudan metnin sübutu mu hususu yorumu açık görünmektedir. Bununla beraber incelememiz esnasında elde ettiğimiz verilerden hareketle onun bu tenkidinin metnin sübutu ile ilgili olduğu kanaatine vardığımız belirtmek isteriz. Anladığımız kadarıyla *el-Umm*'daki ilgili ibarenin siyâk ve sibâkı bunu göstermektedir. Yine cerh ve tâdîl imamı Yahya b. Maîn, Abdurrezak > Mamer > Yahya b. Ebî Kesîr > İbrahim b. Abdillâh b. Karîz > Sâib b. Yezîd > Rafî b. Hadîc'in merfû olarak rivayet ettiği *"Hacamat yapan ve yaptırın..."* hadisinin hata olduğunu, doğru olan metnin *"Haccamın kazancı haramdır"* şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Züheyr b. Harb, c.1, s.327). Doğal olarak Yahya b. Maîn'e karşı aynı metnin diğer senedleri bir argüman olarak kullanılabilir. Ancak Ebû Bekr İbnü'l-Arâbî Yahya b. Maîn'in *"Bu babda konuyla ilgili merfu türünden hiçbir sahih hadis olmadığını"* söylediğini nakletmektedir (İbnü'l-Arabî, 2007, c.4 s.200). Bu itibarla Yahya b. Maîn'e göre söz konusu metin bütün tarikleriyle beraber sahih hadis dışında kalmaktadır.

Sonuç

Hadislerin anlaşılması konusunda geçmişten günümüze İslam alimleri farklı yaklaşımlar benimsemiştir. Aynen böyle de bir hadisin anlamı hakkında şarihler çoğu zaman farklı yorumlar yapmışlardır. Bu durumun birden fazla nedeni olmakla beraber Hz. Peygamberin sözü irad ettiği zamanın, mekânın, muhatabın ve halinin bilinmemesi en önemli etkenler olarak dikkat çekmektedir. Zira bir hadisin doğru anlaşılması mezkûr hususlara vakıf olmayı gerektirmektedir. Bunların yanı sıra Hz. Peygamberin sözü söylerken jest ve mimiklerinin bilinmesi de önem arz etmektedir. Ancak şarihlerin bir hadisin anlaşılması için gerekli olan bu bilgileri rivayetlerden elde etmesi ve metnin ortaya çıkışını konu edinen bu rivayetlerin farklı bilgiler vermesi onların aynı hadis hakkında farklı yorumlar yapmasına neden olmuştur. Bu hususun belirgin bir şekilde görüldüğü hadislerden birisi hacamat yapan ve yaptırın kişinin orucuyla ilgili olan hadis hakkında yapılan şerhlerdir. Nitekim bu hadisin anlamı hakkında pek çok yorum yapılmıştır. İncelememizde birbirinden farklı olan bu anlamlardan sekiz tanesi tespit edilmiş ve ilim dünyasına takdim edilmiştir. Bu anlamlardan bazıları lafzî iken bazıları ise lafızdan bağımsız doğrudan amacın tespitine yönelik olduğu görülmüştür.

Araştırmamız sonucunda hadisin anlamı hakkında kesin bir yargıda bulunmanın problemleri bir yaklaşım olacağı kanaatine vardığımızı belirtmek isteriz. Bunun nedeni ise söz konusu hadise yüklenen her bir anlamın şarihler tarafından temellendirilmesi ve deliliyle ortaya konulmasıdır. Ancak şarihlerin belirttiği gerekçeler ilmi açıdan tartışmaya açık görünmektedir. Doğal olarak kesinliği ifade etmeyen bir delilden hareketle yakini bir hükmün elde edilmesi mümkün değildir.

Buna ilaveten söz konusu hadis metnini oluşturan lafızlar ve bu lafızların yekunundan meydana gelen cümle farklı şekillerde yorumlanmaya uygundur. Bu da hadisin sahih anlamı hakkında kesin bir yargıda bulunmayı engelleyen önemli bir faktör olarak dikkat çekmektedir. Bu gerçeklikle beraber mevzu bahis hadis hakkında yapılan yorumlardan bazılarının nispeten zayıf olduğunu da söylemek mümkündür. Örneğin ilmi tahlil imkânı vermediği için Müzenî'nin vahiy eksenli yorumu bize göre bu türdendir. Yine bazı yorumların diğerlerine nazaran daha güçlü olduğu da görülmektedir. Kanaatimizce hadisin akşam vaktine girmeyi ifade ettiğini benimseyen yorum bu türdendir. Bu bağlamda her ne kadar hadisin anlamı hakkında bizde kesin bir kanaat oluşmamışsa da bu yorumun diğer yorumlara nazaran daha isabetli olduğu mülahazasına sahip olduğumuzu ifade etmekte yarar görmekteyiz.

Sonuç olarak inceleme konusu yaptığımız hadisin meşhur olan anlamı "*hacamat yapan ve hacamat yaptırmanın orucu bozulur*" şeklinde olsa da bu anlamın pek çok yorumdan sadece biri olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle herhangi bir hadisten siyasi, itikadi, ahlaki, şer'î, iktisadi v.d. bir hüküm istinbat etmeden evvel o hadisin gelenekte nasıl anlaşıldığı ve hangi yorumlara tabi tutulduğunu tespit etmek önem arz etmektedir. Ancak bu yorumlar arasında bir tercihte bulunabilmek için yorumların dayandığı delilin ortaya çıkarılması sahih anlamın belirlenebilmesi için zorunluluk arz etmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aynî, Bedruddîn. (Bty). Umdetü'l-kârî, tah. Komisyon, Beyrut, Dâru ihyâ-i türâsi'l-Arabî.
- Azîmâbâdî, Ebû Tayyib Muhammed. (h.1415, 2. Baskı). 'Avnü'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd ve me'ahu hâşiyet-u İbn Kayyim, Beyrut, Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1993). Sahihü'l-Buhârî, tah. Mustafa Dîb el-Baga, Dımaşk, Dâr İbn Kesîr.
- Begâvî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd. (1983) Şerhu's-sünne, tah. Şuayb Arnâvût, Muhammed Züheyr, Dımaşk, Mektebetü'l-islami.
- Beyzâvî, Nasıruddîn. (2012). Tuhfetü'l-Ebrâr, tah. Komisyon, Kuveyt, Vizâretü'l-evkâf,
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşas, (2009) Sünen, tah. Şuayb Arnâvût, Muhammed Kamil, Dârü risâleti'l-alemiyye.
- Cessâs, Ebu Bekr. (2010). Şerhu Muhtasarü't- Tahâvî, tah. Said Muhammed, Yahya Bektaş, Dâr Beşâiri'l-İslamiyye.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd el-Bustî, (1932) Me'âlimü's-Sünen, Halep, Matbaatü'l-İslamiyye.
- Herevî, (2000). Zemmü'l-keâm ve ehlüh, tah. Abdulaziz b. Abdurrahman, Medine Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem.
- İbn Abdilberr Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf. (2000) el-İstizkâr, tah. Salim Muhammed Ata, Muhammed Ali. Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-ilmiyye.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî. (2003) Şerhu Sahihî'l-Buhârî, tah. Ebu Temim Yasir b. İbrahim Riyad, Dârü'n-neşr.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. (2012). Sahîhu İbn Hibbân, tah. Muhammed Ali Sönmez, Halis Aydemir.

- İbn Huzeyme, Ebû Bekr en-Nîsâbûrî. (Bty). Sahîh İbn Huzeyme, tah. M. Mustafa Azamî, Beyrut, Mektebetü'l-İslâmî.
- İbn Serkend, Muhammed İbrahim. (2010) el-Ahkâmü'l-fıkhiyyeti'l-letî kîle fihâ bi'n-neshi ve eser-u zâlîke fi ihtilafî'l-fukahâ, Medine, İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî.
- İbn Teymiyye Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed. (1996) Kitâbu's-Siyâm min şerhi'l-Umde, tah. Zâid b. Ahmed en-Neşirî, Dârü'l-ensârî.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn. (1994) el-Ehâdisü'l-hilâf, tah. Misâd Abdülhamit, Muhammed Sadanî, Beyrut, Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn. (2005) tah. Ahmed b. Süleyman, Ebî Temim Yasir b. İbrahim, Riyâd, Mektebetü'r-rüşd.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn el-Makdisî. (1997). tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Turkî, Abdulfettah Muhammed, Dâr Alemü'l-kütüb.
- Kanâzî'î, Abdurrahman b. Mervan, Tefsirü'l-Muvatta, tah. Amir Hasan Sabri, Katar, Darü'n-Nevâdir.
- Keleş, Ahmet. (1999). Sünnet Vahiy İlişkisi, Dicle İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt I.
- Mervezî, İshâk b. Mansûr. (2002). Mesâi'l İmâm Ahmed b. Hanbel ve İshâk Rahûye, Medine, 'İmâdet-u bahsi'l-ilmî.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ. (2019). el-Emr ve'n-nehyy 'alâ ma'ne's-Şâfi'î, tah. Ebû Âmir Abdullah, Riyad Dâr Medâric.
- Özdemir Ahmet, 2021 Hâricî/İbâdî Gelenekte Şerh Geleneği, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Rafîû, Abdulkerim. (2007). Şerhu Musnedü's-Şâfi'î, tah. Ebû Bekir Vâil, Muhammed bekr Zehran, Katar, Vizâretü'l-evkâf.
- Şâfi'î, Muhammed b. İdris. (1983, 2. Baskı) el-Ümm, Beyrut, Dârü'l-fikr.
- Tahavî, Ebû Ca'fer Ahmed, (1990) Şerhu me'âni'l-asâr, tah, Muhammed Zuhri, Muhammed Neccar, Alemü'l-kütüb.
- Zerkeşî, Bedruddîn, (1998) En-Nüket 'alâ İbn Salâh, tah. Zeynülabidin, Riyad Edvâu's-selef
- Züheyr b. Harb, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme, (Bty). et-Târîhü'l-kebîr, tah. Salah b. Fethi Halal, Kahire, El-fârûku'l-hadisiyye..